

REDAKTIONEN

- 3** Forord
Det sentimentale

REDAKTIONEN

- 9** Introduktion til Lauren Berlants "Stakkels Eliza"

LAUREN BERLANT

- 13** Stakkels Eliza

SIMONA ZETTERBERG-NIELSEN

- 59** Romanens sølvnitrat
Det antisentimentale i den danske oplysningslitteratur

SHERILYN NICOLETTE HELLBERG

- 81** Violette Leduc og Tove Ditlevsens sentimentale scener

HEIDI LAURA

- 101** Blød modernisme
En overset emotionel strømning i efterkrigstidens design

DEVIKA SHARMA

- 127** Skandimentalitet
Moral og amoral i skandinavisk privilegiesensibilitet og i *The Square*

STEPHANIE MONTESINOS VOLDER

- 151** Fra sentimental magtesløshed til kolonial rædsel
Litterære skildringer af slaveri og slaveoprør på Jamaica

JONAS ROSS KJÆRGÅRD

- 171** Den prøvede familie
Det sentimentale og det antisentimentale i fiktioner om Den haitianske revolution

CHRISTA HOLM VOGELIUS

- 199** Riis, sentimentalitet og byreform

Anmeldelser

MIKKEL BOLT

219 Kritisk teori uden krise

Anmeldelse af Henrik Kaare Nielsen: *I affekt. Studier i senmoderne politik og kultur*

HENRIK KAARE NIELSEN

227 Kritik i krise

Svar til Mikkel Bolt

CAMILLA MØHRING REESTORFF

233 Forhandlingen af sårbarhed i skandinaviske film af kvinder

Anmeldelse af Adriana Margareta Dancus: *Exposing Vulnerability: Self-mediating in Scandinavian Films by Women*

NIELS WILDE

239 En stridsøkse i gale hænder

Anmeldelse af Benjamin Boysen: *Digtningen og filosofien hos Platon*

TAK

DFF-forskningsnetværket Interventions – Research Network on Humanitarian Politics and Culture har støttet udgivelsen af dette temanummer om *Det sentimentale*.

FORSIDEN

Uncle Tom's cabin (ca. 1899)

30,4 × 42,2 cm

© World History Archive/Alamy Stock Photo

FORORD

Det sentimentale

Det sentimentale er ikke noget rent og enkelt, så meget er der enighed om. Det har der været gennem snart flere århundreders æstetikteoretiske og litteraturhistoriske refleksioner. Allerede Friedrich Schiller definerede i 1795, i sin traktat *Om naiv og sentimental digtning*, det sentimentale som en følelse, der opstår, idet man bliver bevidst om en anden følelse. Hans bedste eksempel er den måde, forældre bliver helt rørte, men også er bevidste om at de bliver rørte, når de ser deres barn blive grebet af en moralsk følelse og spontant handle ud fra den; mens barnet er naivt, er forældrene sentimentale. Langt senere, i 1999, foreslog litteraten June Howard, at det sentimentale "markerer øjeblikke, hvor de diskursive processer, som konstruerer følelser, bliver synlige". Med klumpen i halsen og fyldte tårekanaler mærker vi, at den svulmende stemthed inden i os selv også har karakter af social konvention.

Til det sentimentale knytter der sig noget refleksivt, kort sagt, en bevidsthed om andres følelser, en bevidsthed om at man føler. Til det sentimentale knytter sig en fornemmelse af, at man efterlever et kulturelt krav, en skemalagt følelsesstruktur. Måske er det derfor, det sentimentale igennem litteratur- og kulturhistorien har vakt en enorm, næsten irrationel afsmag. Men det sentimentale er samtidig navnet på en følelsesstruktur,

hvor netop dén bevidsthed ikke svækker følelsens intensitet. Man kan græde over noget sentimentalt og hade sig selv lidt, mens man gør det. Man kan føle sig tvunget til at disciplinere sine egne reaktioner, indtil man tror sig immun.

Den slags disciplinering lykkes overraskende sjældent. Æstetisk rafineret afsmag og irritation er nemlig ikke det samme som immunitet og ligegyldighed. Anskuet som et kulturelt og ikke bare som et æstetisk fænomen er det sentimentale en følelsesstruktur og æstetik, der nok kan føles som en kliché, men samtidig virker i verden. Den har en effekt, den flytter på noget. Uanset hvad er det sentimentale alle vegne i det kulturelle landskab, og er det både i dag og i det historiske arkiv. Det sentimentale løber gennem romanhistorien. Det dukker op i klassiske Hollywoodfilm, det klinger med i nutidige *blockbusters* og popsange. Men det sentimentale dukker også op i reklamer for Tryg Forsikring og kampagner for Red Barnet, det dukker op i patosfyldte, journalistiske fortællinger om hungersnød og flygtningekriser.

Historisk set – det viser Harriet Beecher Stowes *Onkel Toms hytte*, hvorfra dette nummers forsideillustration kommer – har det sentimentale været en voldsom, men også tvetydig politisk kraft, og det især i situationer, hvor privilegerede skal nødes til at føle medfølelse med de ikke-privilegerede og undertrykte. 1700- og 1800-tallets mange kampagner imod slaveri trak ofte og med stor effekt på sentimentale forestillinger. Det tvetydige er så ikke bare, at den plumpe, gennemskuelige appel til noget fællesmenneskeligt også fik datidens æsteter til at rynke på næsen. Det er også, at denne appel bygger – det skriver Lauren Berlant om i artiklen "Stakkels Eliza", som er oversat i dette nummer – på en principiel forenkling af historiske og politiske konflikter. Dens postulat om en fælles menneskelighed kan nok vække medfølelse, men kan også skjule historiske og politiske uligheder og uretfærdigheder. Ikke desto mindre kan det sentimentale bruges til at forandre verden. Alene derfor kræver det mere end vores afvisning.

Med dette nummer af *K&K* har vi sat os for at undersøge det sentimentale igen. Artiklerne i nummeret undersøger mindst fire dimensioner af det sentimentale, som tilsammen synliggør begrebets kompleksitet. I litteratur- og kunsthistoriske oversigter betegner ordet for det første en

strømning, der rammer det europæiske kontinent med fuld styrke i anden halvdel af 1700-tallet og det nordamerikanske i midten af 1800-tallet. I et affektteoretisk perspektiv er det sentimentale for det andet karakteriseret ved den særlige refleksive følelsesstruktur, som Howard og Schiller beskriver – sidstnævnte i øvrigt i et værk, som faktisk forsøger at forstå litteraturens sentimentale strømning i et ånds- og kulturhistorisk perspektiv.

Ud fra en stilistisk betragtning kan man for det tredje iagttage, at det sentimentale, hvad enten vi møder det i Samuel Richardsons brevromaner eller i Hollywoods aktuelle tårepersere, udnytter nogle genkommende fortællelemæssige, visuelle og/eller lydige træk. Det sentimentale har sine motiviske og formelle topoi: Film-soundtrackets strygere, optagetheden af det grædende, uskyldige barn, den stædige insisteren på, at følelsesmæssig intensitet lader sig udtrykke med et "Åh!" eller en akut besvimelse kendetegner i forskellige blandingsforhold den sentimentale kunst og litteratur op gennem århundrederne.

Endelig rummer det sentimentale – for det fjerde – et element af subjektiv domfældelse. Siger man om en film eller bog, at den var sentimental, er det ikke kun en nøgtern beskrivelse, men også en negativ dom. Den dom formår akademiske artikler næppe at ændre hos nogen – sådan fungerer forholdet mellem videnskab og æstetisk smag ikke – men vi håber alligevel, at artiklerne i dette nummer kan være med til åbne læsernes blik for, hvor fascinerende og kulturhistorisk vigtige, de sentimentale strømninger i kulturhistorien, og i os selv, egentlig er.

Målet med dette nummer om det sentimentale har været at fastholde det sentimentales tvetydighed og det på flere akser. Målet har ikke været at afsløre bagsiden eller noget skjult ved det sentimentale, men snarere at undersøge, hvordan det sentimentale virker i værkerne og i verden, og hvor dets grænser går. Målet har også været at holde fast i det sentimentale som en følelsesstruktur, der på én gang berører spørgsmål om æstetisk behag og vores smagsdomme, og berører spørgsmålet om de æstetiske værkers kulturelle arbejde og effekt. Det synes vi er lykkedes med denne samling af artikler, der derudover bevæger sig på tværs af kunstarterne – fra litteratur over film til fotografi og design – og også gennem århundrederne, fra 1700-tallet til i dag.

Flere artikler forholder sig aktivt til de forestillinger om – og ringeagten i forhold til – det sentimentale, der op gennem historien har gennemstrømmet moderne, europæisk kultur. De forholder sig til, hvordan forskellige kunstværker ikke blot har været med til at skabe ringeagten for det sentimentale, men også har måttet navigere kreativt i forhold til forventningen om den ringeagt. Det ser man tydeligt i Simona Zetterberg-Nielsens artikel "Romanens sølvnitrat", der kortlægger det sentimentales, eller snarere det antisentimentales ankomst i det sene 1700-tals danske roman. Før dansk litteraturhistorie havde sentimentale romaner, finder man nemlig romaner, viser Zetterberg-Nielsen, der advarer sine læsere mod det sentimentales overdrevne, verdensfjerne følsomhed. Ser man på den tidlige danske romanhistorie er det sentimentale først og fremmest et skræmmebillede, der skal lære læseren at forvalte sine følelser på den rette, moderate måde.

Det antisentimentale var imidlertid ikke bare et fænomen i 1700-tallets Danmark. Det var det også i det tyvende århundrede, og det især i de former for kultur og kulturkritik, der allierede sig med modernismen – og som en kritik, der især blev rettet mod kvindelige forfattere. Det ser man i Sherilyn Nicolette Heibergs artikel "Violette Leduc og Tove Ditlevsens sentimentale scener". Det er velkendt, at Ditlevsen rutinemæssigt blev klandret for at være en sentimental digter. I lyset af denne reception viser Heiberg, hvordan Ditlevsens tekster – noget lignende gør sig gældende for franske Violette Leduc – meget bevidst søger at navigere uden om sentimentale genre- og stiltræk. Her bliver det sentimentale en æstetisk dom, man som kvindelig forfatter bevidst må arbejde for at undgå: De kulturelle forestillinger om det sentimentale bliver et område, man må styre uden om og positionere sig i forhold til i kampen for at blive anerkendt. Noget lignende, men i et helt andet felt, finder Heidi Laura i sin diskussion af de bløde og blomstrende træk i det tyvende århundredes designhistorie – designere og værker, der typisk er blevet ringeagtet i receptionen som, netop, sentimentale, men som Laura forsøger at retablere som en vigtig del af den danske designtradition. Den sentimentale tradition, med dens ublu forsøg på at få genstandenes brugere til at investere deres følelser i de designede genstande, har noget at sige til os i dag, hvor spørgsmål

om genbrug og holdbarhed – også affektiv holdbarhed – bør være vigtige parametre i design.

På sin vis trækker Devika Sharmas artikel om "Skandimentalitet" denne tradition for skandinavisk antisentimentalisme op til nutiden. Der er i samtidens skandinaviske kultur en særlig mistro mod de spontane, moralske følelser, argumenterer Sharma. Snarere end at svælge i dem, sådan som det sentimentale har det med at gøre, er der en tendens til at blive pinlig over sine egne og andres moralske følelser – en reaktion, der blandt andet viser sig central for forståelsen af Ruben Östlunds film *The Square* (2017), men som kan genfindes i utallige kunstværker og politiske diskussioner i Skandinavien. Også her er det sentimentale virksomt gennem de anstrengelser, man gør sig for at afvise det, kunne man sige.

Andre af dette nummers artikler er mere direkte optaget af det kulturelle arbejde, sentimentale værker kan (og ikke kan) udføre – af det sentimentales politiske tvetydighed. To artikler diskuterer forholdet mellem kolonialisme og det sentimentale. Gennem en analyse af genreblandingen i romanen *Obi, or the History of Three-Fingered Jack* (1800) undersøger Stephanie Montesinos Volder den måde, sentimentale tableauer blev brugt til at synliggøre det koloniale slaveris grusomheder – men også blev brugt til at vise det sentimentales magtesløshed i kampen mod slaveriet. I stedet kommer de undertrykte hævn og handlekraft til syne i et langt mere ambivalent, gotisk register, viser hun i artiklen "Fra sentimental magtesløshed til kolonial rædsel". Jonas Ross Kjærgård undersøger i artiklen "Den prøvede familie", hvordan en af den sentimentale traditions velkendte topoi sættes i værk i to tekster om Den haitianske revolution, og i den proces både afvises og omfunktioneres, så den kan danne udgangspunkt for en ny, på én gang haitiansk og patriotisk selvforståelse.

Lignende spørgsmål – det sentimentale som kulturel og politisk kraft og de sentimentale topois ideologiske indhold – løber gennem Christa Holm Vogelius' diskussion af den danske fotograf Jakob Riis og hans dokumentariske billeder af fattigdommen i New York i slutningen af 1800-tallet. Skønt ofte set som et nybrud og udtryk for en kølig, registrerende dokumentarisme, trækker Riis på en særlig amerikansk sentimentalisme i sine fotografier, argumenterer Vogelius. Han trækker også på en særlig, amerikansk

forståelse af muligheden for det, man kunne kalde en sentimental reform af mennesket – især barnet. En mere nuanceret æstetisk og kunsthistorisk fortolkning af Riis' billeder viser sig altså at åbne for en mere kompliceret læsning af deres latente forestillinger, den viser os, at hans billeder er andet og mere end på én gang kølige og indignerede dokumentarfotos.

På sin vis lægger Vogelius' argument sig i forlængelse af det arbejde med følelsernes socialitet, som den amerikanske litterat og kulturteoretiker Lauren Berlant (1957-2021) har gennemført i en række bøger. Berlant, der med bogen *Cruel Optimism* (2011) blev en førende skikkelse inden for den affektteori, der de sidste ti år har spillet så stor en rolle på de æstetiske fag, skrev igennem hele sit akademiske virke om komplicerede følelsesstrukturer ud fra en antagelse om, at følelser netop ikke er private, men fælles, at vores følelser bliver skematiseret og forformet i "genrer", og at disse fælles følelsesgenrer udfører et kulturelt og politisk arbejde, som det som kulturforsker er værd at afdække.

Berlant gik bort efter længere tids kræftsygdom den 28. juni 2021, kun 63 år gammel. Også derfor føles det rigtigt at introducere dem på dansk nu. Vi er glade for at kunne optrykke en oversættelse af Berlants tidlige tekst "Stakkels Eliza" fra 2008 [1998], nok den tekst, hvor Berlant mest indgående diskuterer det sentimentale som følelsesstruktur og som en etisk og æstetisk kraft i amerikansk kultur. "Stakkels Eliza" er en kompliceret tekst – som vi derfor over de næste par sider giver en kort introduktion til – men det er også en tekst, der viser, hvor frugtbar refleksionen over det sentimentalt nationale som en uren følelsesstruktur kan være. Den viser styrken i en tilgang, der både er åben over for følelsernes kulturhistorie og følelsernes fænomenologi – og hvor produktivt et fokus på det sentimentale er for sådan en tilgang.

God læselyst!